

Отже, постіндустріальне суспільство потребує людей, які самостійно мислять, здатні до самореалізації на основі об'єктивної самооцінки. Звернемося ще раз до прогностичного аналізу американського економіста Л. Туроу: “Технологія та ідеологія руйнують основи капіталізму двадцять першого століття. Технологія робить кваліфікації та знання єдиним джерелом стійкого стратегічного переважання” [3, с. 384]. Усвідомлення цього факту є надбанням сьогодення. Все більше випускників шкіл і ВНЗ усвідомлюють, наскільки їм потрібні знання, практичні й інтелектуальні вміння для самоствердження, самореалізації в цьому житті. Конкурси до вищих навчальних закладах, прагнення до аспірантури переконливо свідчать про це.

Очевидним є й інше: досягти означених цілей можна лише завдяки особисто орієнтованій технології, тому що навчання, орієнтоване на середнього учня, на засвоєння та відтворення знань, умінь і навичок, не може відповідати нинішній ситуації.

Висновки. Головний стратегічний напрям розвитку системи освіти в різних країнах світу – забезпечення *особистісно орієнтованої освіти*, такої освіти, де особистість учня, студента перебуває в центрі уваги педагога, психолога, де діяльність навчання, пізнавальна діяльність, а не викладання були б провідними в тандемі вчитель – учень, щоб традиційну парадигму освіти *вчитель – підручник – учень* змінити на нову: *учень – підручник – учитель*. Саме такою є система освіти в провідних країнах світу. Вона відтворює гуманістичний напрям у філософії, психології та педагогіці.

Література

1. Гершунский Б.С. Россия и США на пороге третьего тысячелетия / Б.С. Гершунский. – М. : Флинта, 1999.
2. Гершунский Б.С. Философия образования / Б.С. Гершунский. – М. : Флинта, 1998.
3. Туроу Л. Будущее капитализма / Л. Туроу. – Новосибирск, 1999.
4. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособ. для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / [Е.С. Полат, М.Ю. Бухракина, М.В. Мойсеева и др.; под ред. Е.С. Полат]. – М. : Академия, 2003.
5. Phillip C. Schlechty. Schools for the 21-st Century. Leadership Imperatives for Educational Reform / C. Phillip. – San Francisco, 1990.

ТОМАШЕВСЬКА І.П.

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ПОЗИЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Безперервні і стрімкі зміни в різних сферах життя, швидка зміна ситуацій діяльності людини характерні для ХХІ ст. Економісти, політологи, футурологи говорять про становлення інформаційної або техногенної цивілізації, яка пред'являє нові, більш високі, освітні вимоги до людини. При цьому мова йде не стільки про засвоєння обсягу інформації, що зростає, і підвищення освітнього рівня учнів та студентів, скільки про формування ціннісних орієнтацій гуманістичного спрямування, розвитку продуктивного мислення особистості і її творчості, збереження здоров'я дітей та молоді.

У педагогічній діяльності сьогодні простежується невідповідність декларованих цінностей із цілями й завданнями педагогічного процесу, змістом і технологіями навчання.

Система суспільних відносин в Україні вже більше десятиліття є нестабільною, що виявляється, зокрема, у руйнуванні колишніх стереотипів і норм, різ-

кій зміні ціннісних пріоритетів, невизначеності майбутнього, неможливості однозначного вибору й вирішення насущних проблем. У такій ситуації суспільство потребує особистості, яка здатна жити і працювати в суспільстві, яке постійно змінюється, здатна сміливо розробляти власні стратегії поведінки, самостійно та нетрадиційно мислити, здійснювати етичний вибір і нести за нього відповідальність перед собою й суспільством, реалізовує в професії свій спосіб життєдіяльності на основі інтеграції загальнолюдських і професійно значущих цінностей, тобто особистості, яка самоактуалізується, може зробити своє життя й життя оточуючих змістовним, цікавим і щасливим.

Водночас існуюча система професійної освіти не забезпечує повною мірою випуск фахівців, які відповідають сучасним вимогам.

Для формування професіоналізму майбутнього педагога необхідне виявлення і розвиток інтегральної особистісної характеристики, яка служила б показником професійного розвитку, характеризувала готовність студента до прояву педагогічної майстерності.

Однією з найважливіших категорій, які відображають сутність процесу професіоналізації вчителя, виступає професійно-педагогічна позиція, яку вчені розглядають як невід'ємну частину професійної компетентності й необхідну умову здійснення педагогічної діяльності (А.Г. Асмолов, В.І. Бедерханова, І.А. Колеснікова, С.І. Краснов, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, В.А. Сластьонін, В.І. Слободчиков, І.С. Якиманська та ін.).

Аналіз освітньої ситуації показує, що на зміну єдиним уніфікованим педагогічним системам приходять різноманіття їх моделей, що ґрунтуються на різних методологічних засадах. Виникає проблема позиційного самовизначення майбутніх педагогів в освітньому процесі та професійній діяльності.

Мета статті – охарактеризувати сутність професійно-педагогічної позиції та її місце в реалізації завдань професійної підготовки майбутніх учителів.

Вимоги державного стандарту, сучасні тенденції освіти визначили завдання формування педагогічної позиції фахівця в галузі освіти. Педагогічна позиція повинна сприяти розвитку в майбутніх педагогів творчої індивідуальності й здобуттю професійного статусу.

На наш погляд, саме позиція педагога є тією інтегральною характеристикою, через яку можна аналізувати одночасно особливості особистості педагога та його діяльність (реалізація особистісно-діяльнісного підходу).

У науковому обігу термін “позиція” почали використовувати порівняно недавно. Цьому сприяли праці Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, В.Н. Мясищева, С.Л. Рубінштейна та ін. Ввів цей термін австрійський лікар, психолог, родоначальник індивідуальної психології А. Адлер (Adler A., 1912). Психологічні словники найчастіше відтворюють трактування позиції, вміщене у словнику під загальною редакцією А.В. Петровського і М.Г. Ярошевського: “Позиція (від лат. positio) – 1) стійка система ставлень людини до певних сторін дійсності, що виявляється у відповідній поведінці та вчинках. Позиція – утворення, що розвивається. Зрілість позиції характеризується несуперечністю й відносною стабільністю; 2) інтегральна, найбільш узагальнена характеристика становища індивіда в статусно-рольовій внутрішньогруповій структурі” [5, с. 279].

У філософському енциклопедичному словнику поняття “позиція” визначено лаконічно: “Позиція (від лат. positio) – положення, твердження; точка зору” [7,

с. 349]. У цьому визначенні поняття “положення” рівнозначне поняттю “твердження”, друге значення – “точка зору” досить близько за змістом до першого.

У педагогічному словнику [4, с. 215] “позицію” визначено як “стійку систему ставлень людини до різних проявів навколишньої дійсності, людей і до самої себе”.

Поняття “позиція” найповніше опрацьовано методологами. Особливе місце займає дослідження С.І. Краснова, який один з перших спробував узагальнити основні підходи й дати методологічне визначення поняття.

Ряд дослідників робить акцент на його статусно-рольовій складовій поняття (Д. Майєрс, І.С. Кон, А.Г. Асмолов, Б.Д. Ананьєв, В.Б. Ольшанський та ін.). Склалася також наукова традиція розглядати позицію як самостійне, відмінне від статусу й ролі поняття, глибоко індивідуальне утворення особистості, результат досягнення людиною певного рівня морального та інтелектуального розвитку, появу стабільної системи ціннісних установок. Багато дослідників аналізує поняття “позиція” на основі теорії відносин В.Н. Мясичева і визначає його через сукупність відносин особистості (К.А. Абульханова-Славська, Г.М. Андрєєва, Л.І. Божович, Б.Ф. Ломов, С.Л. Рубінштейн та ін.). При цьому ставлення розглядається як своєрідна переддиспозиція, схильність до певних об’єктів, що дає змогу очікувати розкриття себе в реальних актах дії. Л.І. Божович було встановлено, що спрямованість складається як внутрішня позиція особистості щодо соціального оточення, окремих об’єктів соціального середовища [1]. Позиції можуть бути різними щодо різних ситуацій і об’єктів, проте вони мають спільне – спрямованість особистості, яка може бути розглянута як схильність особистості діяти певним чином.

Незважаючи на наявні дослідження, присвячені професійній позиції педагога (Г.І. Аксьонова, Б.А. Ахмешев, Н.М. Боритко, М.Т. Громкова, А.В. Гутурова, Е.В. Катріч, С.Т. Косарецький, С.І. Краснов, Т.З. Мальковська, А.К. Марков, О.І. Мешко, М.В. Прохорова, І.А. Романовська, М.А. Хутірна та ін.), багато питань залишаються відкритими: від розуміння самого терміна “професійно-педагогічна позиція” до визначення теоретичних основ психолого-педагогічної підтримки позиційного самовизначення педагога, хоча певні підходи вже окреслились.

Позиція – це, насамперед, характеристика активності особистості. Позицію можна розглядати як ціннісно-смісловий аспект самореалізації особистості. Позиція – досить стійке утворення, однак таке, що розвивається, може перетворюватися, закріплюватися залежно від внутрішніх і зовнішніх факторів. Відповідно до підходу А.К. Маркової [3], поняття “професійно-педагогічна позиція” позначає стійкі системи ставлень учителя до учнів, до себе, до колег, визначає його поведінку, стиль життя і діяльності. В.А. Сластьонін вважає, що позиція педагога визначається, з одного боку, тими вимогами, очікуваннями та можливостями, які пред’являє й надає йому суспільство. З іншого боку, діють внутрішні, особистісні джерела активності – потяги, переживання, мотиви й цілі педагога, його ціннісні орієнтації, світогляд, ідеали [6]. На думку В.І. Слободчикова, унікальність педагогічної позиції, специфіка педагогічної праці взагалі й освіти в цілому визначається “різницею вікових потенціалів” у структурі дитячо-дорослої спільності; саме зустріч дорослого з будь-яким іншим поколінням уперше породжує педагогічну – особистісно й професійно визначену – позицію. При цьому дослідник підкреслює, що педагог у своїй дійсно педагогічній позиції ніде й ніколи не зустріча-

ється з дитиною як “об’єктом” (якщо він дійсно педагог, а не працівник з “людським матеріалом”); в особистісній позиції він завжди зустрічається з іншою людиною, у професійній – з умовами її становлення й розвитку [7].

Суспільство зацікавлене в гуманістичній спрямованості професіоналізму вчителя, що поєднується з творчим ставленням до педагогічної діяльності в запобіганні педагогічним “кризам”, педагогічному “виснаженню”, професійній стагнації вчителя; в заміні репродуктивного типу педагогічного мислення на продуктивно-дослідницьке, з розвиненим високим рівнем рефлексивної свідомості.

Широко обговорюється проблема розвитку особистості педагога в дослідженнях з акмеології (Л.Е. Варфоломєєва, А.А. Деркач, Н.В. Кузьміна, А.І. Кримська та ін.). З’явилися різні підходи до організації вищої педагогічної освіти й підготовки фахівців: культурологічний, особистісно-діяльнісний, індивідуально-творчий.

Незважаючи на звернення дослідників до проблеми професійно-педагогічної позиції особистості педагога, виникла та все більше усвідомлюється суперечність між об’єктивними потребами практики, прагненням педагога зайняти певну професійно-педагогічну позицію й організацією процесу навчання у вищій школі.

Позиція завжди є результатом самовизначення. Водночас самовизначення неможливе без наявності позиції та повинно розглядатися як процес зміни позиції в проблемних ситуаціях. Саме в проблемних ситуаціях позиція людини починає “світитися”. Суттю процесу самовизначення є вибір з двох варіантів: брати відповідальність за свої цінності або будувати хитромудру систему, в якій твої цінності реалізовуватимуть інші. Тобто принципово процес самовизначення закінчується або посиленням позиції, або мутацією в маніпулятивну позицію.

Узагальнюючи наукові підходи до цієї дефініції, можна сверджувати, що формулювання поняття “позиція” в узагальненому варіанті містить неодмінно три характеристики: місце (у різних просторах); ставлення (до кого-небудь, до чого-небудь); дія, поведінка, зумовлена цим ставленням.

Таким чином, поле наукових думок щодо дефініції “позиція” досить широке, ми спробували його охопити, подавши найбільш значні, які відображають суть поняття “позиція”. Спираючись на вищезазначені теоретичні позиції та здійснивши цілеспрямовану дослідно-пошукову роботу в цьому плані, ми визначили основні аспекти, важливі для формування професійно-педагогічної позиції майбутніх педагогів: мотиви, установки, ставлення до педагогічної діяльності.

Коротко охарактеризуємо ці аспекти. Мотиви вибору професії пов’язані із спонуканнями суспільного характеру, із задоволенням потреби в самоактуалізації, самовираженні, самореалізації, з отриманням певних матеріальних благ. Всі вони реалізуються у трудовій діяльності. Тому вибір професії – досить складний й інколи тривалий мотиваційний процес, адже від того, наскільки правильно буде прийнято це рішення, багато в чому залежить задоволеність людини своїм життям. Мотиви вибору професії характеризують ставлення студентів до обраної професійної діяльності. Справжній інтерес до професії може бути виявлений лише під час практичної діяльності. Однак ці мотиви, безперечно, вплинули на інший компонент професійної спрямованості, а саме мотивацію навчання. Структура навчальної мотивації багатозначна за своїм змістом і формами. Студенти педагогічних навчальних закладів можуть краще або гірше вчитися, тому що хочуть або не хочуть здобути професію (професійна мотивація); засвоїти нові знання й отримати

задоволення від самого процесу пізнання (пізнавальні мотиви); мати більш високий заробіток (прагматичні мотиви); принести користь суспільству (широкі соціальні мотиви); затвердити себе й зайняти в майбутньому певне становище в суспільстві в цілому й у певному найближчому соціальному оточенні (мотиви соціального та особистого престижу). Тому до аналізу навчальної діяльності у вищому навчальному закладі неправомірно підходити лише з погляду “технології” навчального процесу, а слід брати до уваги навчальну мотивацію студентів, яка моделюється багатьма мотиваційно-смысловими утвореннями, що становлять один із компонентів професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя.

У структурі професійної спрямованості особистості студентів, що безпосередньо вказує на особливості становлення їх професійної позиції, важливу роль відіграє ще один компонент – система уявлень про професію й позитивне ставлення до неї, оскільки цей мотив пов’язаний з кінцевими цілями навчання в педагогічному навчальному закладі.

Практика показує, що найбільш повне усвідомлення сторін професії створюється до 4–5 курсів. Зазвичай таке стійке ставлення до професії складається після вивчення ними основних предметів педагогічного циклу й “апробування” своїх сил і можливостей під час педагогічної практики. Неповне усвідомлення, на наш погляд, саме сильних сторін обраної спеціальності призводить до сумнівів студентів у правильності вибору. Тому ми вважаємо, що формування компетентного уявлення про майбутню професію, усвідомлення її сильних і слабких сторін впливає на формування позитивної навчальної мотивації та є одним з основних компонентів професійної спрямованості студентів і формування в них професійно-педагогічної позиції.

Ще одна складова педагогічної позиції – установка. Конкретними проявами професійної позиції є дії. Решта всього процесу реалізації професійної позиції відбувається в свідомості суб’єкта. Позиції вищих рівнів не фіксуються свідомістю, а виступають уже у формі певних установок. Установка – це стан готовності певним способом задовольнити цю потребу. Д.Н. Узнадзе дійшов висновку, що установка як готовність, спрямована на певну активність, є особливістю “цілісної особистості”. Установка формується в діяльності й саме діяльності зумовлюється її своєрідність.

Наступна складова педагогічної позиції – ставлення до педагогічної діяльності. В основу цієї складової покладено структуру педагогічної діяльності, розроблену Н.В. Кузьміною [2]. Основними в ній є гностичний, комунікативний, проектувальний, конструктивний, організаторський компоненти. Виходячи із цієї структури педагогічної діяльності, автори Е.В. Катрич, Д.Ю. Федоров провідними компонентами професійно-педагогічної позиції також називають – гностичний, комунікативний, проектувальний, конструктивний, організаторський, додаючи ще інноваційний компонент.

Головними джерелами формування професійної позиції, на думку Н.Є. Щуркової [8], є:

- світогляд людини;
- система життєвих цінностей;
- життєвий і професійний досвід;
- набуті знання, уміння й навички.

Передумовами формування професійно-педагогічної позиції педагога може стати знайомство з проблемами педагогічної діяльності.

На старших курсах, коли студенти приходять на педагогічну практику й знайомляться з реально існуючими проблемами та труднощами педагогів, відбувається істотна переоцінка своїх позицій. Для того, щоб цього не відбулося, на наш погляд, необхідно формувати у студентів педагогічного ВНЗ професійно-педагогічну позицію. Формування професійно-педагогічної позиції розглядаємо як процес, в ході якого йде поступове накопичення нового, такого, що приводить до принципової перебудови змістовних характеристик позиції. Сформовану професійно-педагогічну позицію характеризуємо як поєднання соціокультурних форм педагогічної діяльності й індивідуальних механізмів входження особистості в професію, що відображає взаємозв'язок індивідуально значущого із соціально значущим.

Висновки. Отже, професійно-педагогічна позиція – складна й одночасно визначальна характеристика майбутнього вчителя, від якої залежить цілісний процес професійного зростання його особистості й особистісного розвитку його вихованців. У цій характеристиці концентруються головні показники професійної культури педагога, основні спонукальні сили його праці. Низький рівень її сформованості – джерело слабких результатів у діяльності педагога, байдужості, формального підходу до педагогічного обов'язку. Навпаки, для педагога зі сформованою професійно-педагогічною позицією його праця стає особистісною потребою, задоволенням, яке приносить радість.

Література

1. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / Л.И. Божович. – М. : Институт практической психологии ; Воронеж : МОДЕК, 1995. – 352 с.
2. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1970. – 114 с.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Академия, 1996. – 278 с.
4. Педагогічний словник / [за ред. М.Д. Ярмаченка]. – К. : Пед. думка, 2001. – 516 с.
5. Психология : словарь / [под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
6. Сластенин В.А. Инновационная деятельность / В.А. Сластенин, Л.С. Подымова. – М., 1997. – 260 с.
7. Слободчиков В.И. Психологические условия введения студентов в профессию педагога / В.И. Слободчиков, Н.А. Исаева // Вопросы психологии. – 1996. – № 4. – С. 72.
8. Философский энциклопедический словарь / [ред. кол. С.С. Аверцев и др.]. – 2-е изд. – М. : Сов. Энциклопедия, 1989. – С. 815.
9. Щуркова Н.Е. Практикум по педагогической технологии / Н.Е. Щуркова. – М. : Педагогическое общество России, 2001. – 250 с.

ТРОЦІЙ Н.П.

ОБҐРУНТУВАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ “БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ” У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Сучасний період розвитку людської цивілізації характеризується системною кризою, яка виявляється в погіршенні екологічної ситуації, зростанні кількості природних та техногенних катастроф, терористичних актів, локальних і регіональних джерел соціальної й політичної нестабільності. Різні катаклізми супроводжуються великими матеріальними витратами та загибеллю людей. У такій ситуації значно зростає актуальність та важливість дослідження питань безпеки життєдіяльності, особливо для спеціалістів з вищою освітою. Спеціаліст, який засвоїв зміст дисципліни “Безпека життєдіяльності” (далі – БЖД), здатний уміло діяти в умовах небезпеки, захищаючи, таким чином, як своє життя та здоров'я, так і життя та здоров'я інших людей.